Zbornik sudske prakse

MIŠLJENJE NEZAVISNOG ODVJETNIKA
YVESA BOTA
od 29. svibnja 2018.[1]

Spojeni predmeti C-569/16 i C-570/16

Stadt Wuppertal
protiv
Marije Elisabeth Bauer (C-569/16)
i
Volker Willmeroth als Inhaber der TWI Technische Wartung und Instandsetzung Volker Willmeroth e. K.
protiv
Martine Broßonn (C-570/16)

(zahtjevi za prethodnu odluku koje je uputio Bundesarbeitsgericht (Savezni radni sud, Njemačka))

„Zahtjev za prethodnu odluku – Socijalna politika – Organizacija radnog vremena – Godišnji odmor – Direktiva 2003/88/EZ – Članak 7. – Prestanak radnog odnosa zbog smrti radnika – Prestanak prava na plaćeni godišnji odmor – Nacionalni propisi koji onemogućuju isplatu novčane naknade nasljednicima pokojnog radnika za neiskorišteni dio plaćenog godišnjeg odmora – Povelja Europske unije o temeljnim pravima – Članak 31. stavak 2. – Obveza usklađenog tumačenja nacionalnog prava – Mogućnost izravnog pozivanja na članak 31. stavak 2. Povelje o temeljnim pravima u okviru spora između pojedinaca – Obveza da se izuzme iz primjene nacionalni propis protivan pravu Unije”

1. Ovi zahtjevi za prethodnu odluku odnose se na tumačenje članka 7. Direktive 2003/88/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 4. studenoga 2003. o određenim vidovima organizacije radnog vremena[2] i članka 31. stavka 2. Povelje Europske unije o temeljnim pravima[3].

2. Ti su zahtjevi podneseni u okviru dvaju sporova između Marije Elisabeth Bauer i Martine Broßonn te bivših poslodavaca njihovih pokojnih supruga, odnosno Stadta Wuppertala (Njemačka) i Volkera Willmerotha kao vlasnika poduzeća TWI Technische Wartung und Instandsetzung Volker Willmeroth e. K. (u daljnjem tekstu: V. Willmeroth) jer su im potonji grad i vlasnik poduzeća odbili isplatiti novčanu naknadu za dijelove plaćenog godišnjeg odmora koje njihovi supružnici nisu iskoristili prije smrti.

3. Radno pravo svakako je jedno od glavnih područja u kojima se može pozivati na pravna pravila koja je utvrdila Unija u okviru sporova između privatnih osoba[4].

1 Izvorni jezik: francuski

2 SL 2003., L 299, str. 9. (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 5., svezak 2., str. 31.)

3 U daljnjem tekstu: Povelja

4 Kao što je navela Walkila, S, *Horizontal Effect of Fundamental Rights in EU Law*, Europa Law Publishing, Groningen, 2016., „an unequal relation of the parties tends more easily to justify recourse to fundamental rights in an effort to strengthen the position of the weaker party. Since this is a common situation and characteristic of many employer-employee relations, the field of employment law has proved a fruitful area for the evolution of the horizontal effect of fundamental right norms of EU law” (str. 199.).

4. Istodobno, nepostojanje horizontalnog izravnog učinka direktiva, koje proizlazi iz stalne sudske prakse Suda [5], može otežati djelotvornost temeljnih socijalnih prava u sporovima o kojima trebaju odlučiti nacionalni sudovi [6].

5. Taj se nepovoljni učinak ipak može smanjiti, odnosno neutralizirati, kada odredba prava Unije koja je odredba primarnog prava, i konkretnije odredba Povelje, ima potrebna svojstva da se na nju može izravno pozvati u okviru spora između pojedinaca.

6. Poput ostalih temeljnih socijalnih prava priznatih Poveljom, pravo svakog radnika na plaćeni godišnji odmor, sadržano u njezinu članku 31. stavku 2., namijenjeno je uređivanju radnih odnosa koji su velikim dijelom odnosi privatnog prava. Uzimajući u obzir, s jedne strane, prethodno navedenu ustaljenu sudsku praksu Suda o nepostojanju horizontalnog izravnog učinka direktiva, kojih ima mnogo u socijalnom pravu Unije i, s druge strane, noviju sudsku praksu Suda u kojoj se naizgled daje prednost mogućnosti izravnog pozivanja na obvezujuće i samodostatne odredbe Povelje u okviru sporova između pojedinaca [7], uopće nije začuđujuće da je Sudu postavljeno pitanje može li se izravno pozivati na članak 31. stavak 2. Povelje u okviru spora između pojedinaca u svrhu izuzimanja iz primjene protivnih nacionalnih odredbi.

7. Polazišna točka za razmatranje tog pitanja je, prema mojem mišljenju, da temeljna prava priznata Poveljom, kako ne bi ostala mrtvo slovo na papiru, načelno treba zaštititi i stoga se na njih može izravno pozivati pred nacionalnim sudovima. Međutim, također je potrebno utvrditi da se na sve odredbe Povelje ne primjenjuje jednakovrijedna sudbenost. Stoga, kada Sud treba odrediti može li se izravno pozivati na odredbu Povelje pred nacionalnim sudom u svrhu izuzimanja iz primjene protivnih nacionalnih odredbi, treba uzeti u obzir tekst te odredbe u vezi s objašnjenjima koja se na njega odnose [8].

8. U pogledu ovih predmeta najprije ću, u razmatranjima koja slijede, navesti razloge zbog kojih smatram da članak 31. stavak 2. Povelje ima potrebna svojstva kako bi se na njega moglo izravno pozivati u okviru spora između pojedinaca u svrhu isključivanja primjene protivnih nacionalnih odredbi.

I. Pravni okvir

A. Pravo Unije

9. U skladu s člankom 31. stavkom 2. Povelje „[s]vaki radnik ima pravo […] na plaćeni godišnji odmor”.

10. Članak 7. Direktive 2003/88, naslovljen „Godišnji odmor”, glasi kako slijedi:

„1. Države članice poduzimaju potrebne mjere kako bi svaki radnik imao pravo na plaćeni godišnji odmor u trajanju od najmanje četiri tjedna, ovisno o uvjetima za stjecanje prava i za odobravanje takvog odmora utvrđenim nacionalnim propisima i/ili praksom.

5 Vidjeti osobito presudu od 10. listopada 2017., Farrell (C-413/15, EU:C:2017:745, t. 31. i navedena sudska praksa).

6 Vidjeti u tom pogledu Van Raepenbusch, S., *Droit institutionnel de l'Union européenne*, 2. izdanje, Larcier, Bruxelles, 2016., koji ističe da je ta sudska praksa „znatno ograničenje djelotvornosti prava dodijeljenih pravnim poretkom Unije, osobito u području socijalnih pitanja, s obzirom na to da se socijalno pravo Unije uglavnom uređuje direktivama, u skladu s člankom 153. stavkom 2. točkom (b) UFEU-a. Drugim riječima, iako su predmetne socijalne odredbe Unije namijenjene zaštiti radnika te bi bile dovoljno precizne i bezuvjetne da ih sud izravno primijeni, potonji se radnici na njih ne mogu pozivati protiv svojeg privatnog poslodavca, čak ni u svrhu izuzimanja iz primjene protivnog pravila nacionalnog prava (poništavajući učinak)” (str. 480.).

7 Vidjeti najnoviju presudu od 17. travnja 2018., Egenberger (C-414/16, EU:C:2018:257).

8 Objašnjenja koja se odnose na Povelju o temeljnim pravima (SL 2007., C 303, str. 17. (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 1., svezak 7., str. 120.), u daljnjem tekstu: objašnjenja koja se odnose na Povelju)).

2. Najkraći plaćeni godišnji odmor ne može se zamijeniti novčanom naknadom, osim u slučaju prestanka radnog odnosa."

11. Člankom 17. te direktive predviđa se da države članice mogu odstupati od određenih odredbi navedene direktive. Međutim, nije dopušteno nikakvo odstupanje u odnosu na njezin članak 7.

B. Njemačko pravo

12. Člankom 7. stavkom 4. Bundesurlaubsgesetza (Savezni zakon o dopustima)[9] od 8. siječnja 1963., u verziji od 7. svibnja 2002.[10], predviđa se:

„Ako se u slučaju prestanka radnog odnosa više ne može u cijelosti ili djelomično odobriti dopust, isplatit će se naknada."

13. Člankom 1922. stavkom 1. Bürgerliches Gesetzbucha (Građanski zakonik)[11], naslovljenim „Univerzalna sukcesija", određuje se:

„Ukupna imovina jedne osobe (nasljedstvo) prenosi se, nakon smrti te osobe (otvaranje nasljedstva), na jednu ili više osoba (nasljednici)."

II. Glavni postupak i prethodna pitanja

14. M. E. Bauer jedini je pravni sljednik svojeg supruga, preminulog 20. prosinca 2010., koji je bio zaposlen u javnopravnom tijelu grada Wuppertala. To tijelo odbilo je zahtjev M. E. Bauer za dodjelu novčane naknade od 5857,75 eura za 25 dana neiskorištenog godišnjeg odmora na koji je njezin muž imao pravo na dan svoje smrti.

15. M. Broßonn jedini je pravni sljednik svojeg supruga koji je bio zaposlenik V. Willmerotha od travnja 2003. i koji je preminuo 4. siječnja 2013. nakon što je od srpnja 2012. bio nesposoban za rad zbog bolesti. V. Willmeroth odbio je zahtjev M. Broßonn za dodjelu novčane naknade od 3702,72 eura za 32 dana neiskorištenog godišnjeg odmora na koji je njezin muž, koji je imao pravo na 35 dana godišnjeg odmora, imao pravo na dan svoje smrti.

16. M. E. Bauer i M. Broßonn obje su pokrenule postupak pred nadležnim Arbeitsgerichtom (Radni sud, Njemačka) podnošenjem zahtjeva za isplatu navedenih novčanih naknada. Ti su zahtjevi prihvaćeni, a žalbe koje su Stadt Wuppertal i V. Willmeroth podnijeli protiv presuda donesenih u prvom stupnju zatim je odbio nadležni Landesarbeitsgericht (Zemaljski radni sud, Njemačka). Stadt Wuppertal i V. Willmeroth podnijeli su pred Bundesarbeitsgericht (Savezni radni sud, Njemačka) reviziju protiv tih odluka.

17. U rješenjima kojima se upućuje zahtjev za prethodnu odluku donesenima u svakom od tih dvaju predmeta, sud koji je uputio zahtjev podsjeća da je Sud u presudi od 12. lipnja 2014., Bollacke (C-118/13, EU:C:2014:1755, u daljnjem tekstu: presuda Bollacke) već presudio da članak 7. Direktive 2003/88 treba tumačiti na način da mu se protive nacionalni propisi ili praksa kojima se predviđa da, kada radni odnos prestaje zbog smrti radnika, pravo na plaćeni godišnji odmor prestaje, a da pritom ne nastaje pravo na novčanu naknadu za neiskorišteni dio plaćenog godišnjeg odmora. Međutim, taj sud pita je li to slučaj i kada se nacionalnim pravom isključuje da takva novčana naknada može biti dio ostavinske mase. Članak 7. stavak 4. BUrlG-a, u vezi s člankom 1922. stavkom 1. BGB-a, ima

9 BGBl. 1963., str. 2.

10 BGBl. 2002. I, str. 1529. (u daljnjem tekstu: BUrlG).

11 U daljnjem tekstu: BGB

naime za posljedicu da pravo na godišnji odmor pokojnog radnika prestaje u trenutku njegove smrti i stoga se ne može pretvoriti u pravo na novčanu naknadu niti biti dio ostavinske mase. Navedeni sud u tom pogledu pojašnjava da je svako drugo tumačenje navedenih odredbi *contra legem* i stoga ga ne treba prihvatiti.

18. K tomu, s obzirom na to da je Sud priznao da pravo na plaćeni godišnji odmor može prestati 15 mjeseci nakon završetka referentne godine jer se više ne može ispuniti svrha tog prava, odnosno omogućiti radniku da se odmori i da raspolaže razdobljem za opuštanje i razonodu [12] te se čini da se ta svrha više ne može postići nakon smrti zainteresirane osobe, sud koji je uputio zahtjev pita je li prestanak prava na godišnji odmor ili novčanu naknadu za neiskorišteni dio plaćenog godišnjeg odmora stvarno isključen ili je potrebno smatrati da je cilj minimalnog plaćenog godišnjeg odmora zajamčenog Direktivom 2003/88 i Poveljom također osigurati zaštitu nasljednika preminulog radnika.

19. U tom kontekstu, sud koji je uputio zahtjev pita može li se člankom 7. Direktive 2003/88 i člankom 31. stavkom 2. Povelje kao takvima obvezati poslodavca da isplati novčanu naknadu nasljednicima radnika. Time što je istaknuo da je u predmetu Willmeroth (C-570/16) suprotstavljeno dvoje pojedinaca, taj se sud pita, među ostalim, je li mogući izravan učinak tih odredbi stoga i horizontalan.

20. U tim je okolnostima Bundesarbeitsgericht (Savezni radni sud) odlučio prekinuti postupak i postaviti Sudu sljedeća prethodna pitanja. Prvo pitanje jednako je postavljeno u okviru predmeta Bauer (C-569/16) i Willmeroth (C-570/16), dok je drugo pitanje postavljeno samo u okviru predmeta Willmeroth (C-570/16):

„1. Dodjeljuje li se člankom 7. Direktive [2003/88] ili člankom 31. stavkom 2. [Povelje] nasljedniku radnika koji je preminuo tijekom radnog odnosa pravo na novčanu naknadu za minimalni godišnji odmor na koji je radnik imao pravo prije svoje smrti, što je u skladu s člankom 7. stavkom 4. [BUrlG-a] u vezi s člankom 1922. stavkom 1. [BGB-a] isključeno?

2. Ako je odgovor na prvo pitanje potvrdan, vrijedi li to i kada je u pitanju radni odnos između dvije fizičke osobe?”

III. Moja analiza

21. Svojim prvim pitanjem, koje je jednako postavljeno u oba spojena predmeta Bauer (C-569/16) i Willmeroth (C-570/16), sud koji je uputio zahtjev u biti pita treba li članak 7. Direktive 2003/88 tumačiti na način da mu se protive nacionalni propisi ili praksa, poput onih u glavnom postupku, kojima se predviđa da, kada radni odnos prestaje zbog smrti radnika, pravo na plaćeni godišnji odmor prestaje a da pritom ne nastaje pravo na novčanu naknadu za neiskorišteni dio plaćenog godišnjeg odmora i kojima se stoga onemogućava isplata takve novčane naknade nasljednicima pokojnog radnika.

22. U slučaju potvrdnog odgovora na to prvo pitanje, sud koji je uputio zahtjev zatim želi znati može li se nasljednik preminulog radnika izravno pozvati na članak 7. Direktive 2003/88 ili članak 31. stavak 2. Povelje protiv poslodavca, bez obzira je li on osoba javnog ili privatnog prava, kako bi mu se isplatila novčana naknada za neiskorišteni dio plaćenog godišnjeg odmora.

12 Vidjeti presudu od 22. studenoga 2011., KHS (C-214/10, EU:C:2011:761, t. 44.).

23. Podsjećam da je Sud u presudi Bollacke u pogledu istih odredbi njemačkog prava već odlučio da članak 7. Direktive 2003/88 treba tumačiti na način da mu se protive nacionalni propisi ili praksa, poput onih u glavnom postupku, kojima se predviđa da, kada radni odnos prestaje zbog smrti radnika, pravo na plaćeni godišnji odmor prestaje, da pritom ne nastaje pravo na novčanu naknadu za neiskorišteni dio plaćenog godišnjeg odmora.

24. Međutim, sud koji je uputio zahtjev smatra da Sud nije o odlučio o pitanju je li pravo na novčanu naknadu dio ostavinske mase čak i kada se to isključuje nacionalnim nasljednim pravom. U skladu s tumačenjem suda koji je uputio zahtjev, iz njemačkog prava proizlazi da je pravo na godišnji odmor pokojnog radnika prestalo u trenutku njegove smrti i stoga se nije moglo pretvoriti u pravo na novčanu naknadu nakon njegove smrti u smislu članka 7. stavka 4. BUrlG-a, s obzirom na to da takvo pravo na novčanu naknadu za neiskorišteni dio plaćenog godišnjeg odmora prema tome ne može biti dio ostavinske mase na temelju članka 1922. stavka 1. BGB-a. Članak 7. stavak 4. BUrlG-a, u vezi s člankom 1922. stavkom 1. BGB-a, ne može se stoga tumačiti na način da se prava na godišnji odmor koja je preminuli radnik imao tijekom radnog odnosa prenose na njegove nasljednike. Pojašnjavam da je riječ o stanju njemačkog prava kakvo proizlazi iz sudske prakse Bundesarbeitsgerichta (Savezni radni sud), kao što to potvrđuje navod tog suda iz njegovih presuda [13].

25. Osim toga, taj sud ne isključuje da se sudska praksa Suda, koja se odnosi na pravo na novčanu naknadu za neiskorišteni dio plaćenog godišnjeg odmora u slučaju smrti radnika, može razviti na temelju ideje prema kojoj novčana naknada koju prima radnikov nasljednik možda ne odgovara svrsi koju je Sud pripisao pravu na plaćeni godišnji odmor [14].

26. Prema mojem mišljenju, tim elementima ne može se dovesti u pitanje rješenje koje je Sud donio u presudi Bollacke.

27. Upravo suprotno, to rješenje, osim ako nije lišeno učinka u konkretnoj primjeni, nužno podrazumijeva prijenos prava na novčanu naknadu za neiskorišteni dio plaćenog godišnjeg odmora na nasljednike preminulog radnika. Drugim riječima, budući da je Sud presudio da su pravo na godišnji odmor i pravo na isplatu naknade dvije sastavnice jednog jedinstvenog prava [15], pri čemu se novčanom naknadom za neiskorišteni dio plaćenog godišnjeg odmora nastoji nadoknaditi nemogućnost radnika da učinkovito uživa pravo na plaćeni godišnji odmor [16] i da je ta naknada neophodna kako bi se osigurao korisni učinak tog prava [17] te da, slijedom toga, pravo na plaćeni godišnji odmor ne prestaje zbog smrti radnika [18], potrebno je neminovno zaključiti da nasljednici tog radnika trebaju imati mogućnost potraživati pravo na plaćeni godišnji odmor koje je imao navedeni radnik i to u obliku novčane naknade. Suprotno rješenje dovelo bi do toga da se preminulom radniku s povratnim djelovanjem uskrati pravo na plaćeni godišnji odmor i to zbog „slučaj[nog] događaj[a], koji se nalazi izvan kontrole kako radnika tako i poslodavca” [19].

28. Nadalje, nekoliko elemenata pokazuje da je Sud u presudi Bollacke uzeo u obzir aspekt nasljeđivanja u rješenju koje je donio.

13 Vidjeti odluke kojima se upućuje zahtjev za prethodnu odluku u oba spojena predmeta (t. 14.).

14 Vidjeti slično stajalište u Vitez, B., „Holiday Pay: Now also to Be Enjoyed during the Afterlife”, *European Law Reporter*, Verlag radical brain S. A., Luxembourg, 2014., br. 4, str. 114.

15 Vidjeti presudu Bollacke (t. 16. i 20. i navedena sudska praksa).

16 Vidjeti u tom smislu presudu Bollacke (t. 17.).

17 Vidjeti presudu Bollacke (t. 24.).

18 Vidjeti presudu Bollacke (t. 26.).

19 Vidjeti presudu Bollacke (t. 25.).

29. Stoga je potrebno naglasiti da su članak 7. stavak 4. BUrlG-a i članak 1922. stavak 1. BGB-a navedeni u dijelu presude Bollacke koji se odnosi na njemačko pravo. Nacionalna zakonodavstva koja se spominju u izreci te presude odnose se stoga na te dvije odredbe [20].

30. K tomu, iz opisa činjenica u presudi Bollacke proizlazi da je Sud bio svjestan da se spor u glavnom postupku temeljio na tome da je poslodavac odbio zahtjev G. Bollacke za isplatu novčane naknade za dio plaćenog godišnjeg odmora koji njezin muž nije iskoristio uz obrazloženje tog poslodavca kako je dvojbeno da se radi o pravu prenosivom na nasljednike [21].

31. Štoviše, već je u fazi presude Bollacke bilo jasno da se u pitanje dovodi sudska praksa Bundesarbeitsgerichta (Savezni radni sud) prema kojoj ne nastaje pravo na novčanu naknadu za neiskorišteni dio plaćenog godišnjeg odmora u slučaju prestanka radnog odnosa kada do prestanka radnog odnosa dolazi zbog smrti radnika. Stoga je Landesarbeitsgericht Hamm (Zemaljski radni sud u Hammu, Njemačka) sumnjao u osnovanost te nacionalne sudske prakse u pogledu sudske prakse Suda koja se odnosi na članak 7. Direktive 2003/88 [22].

32. Naposljetku, pitanje je li pravo na novčanu naknadu za neiskorišteni dio plaćenog godišnjeg odmora vezano uz osobu radnika na način da ga samo on može postaviti, i to kako bi, čak i kasnije, ostvario cilj odmora i slobodnog vremena za koji se veže odobrenje plaćenog godišnjeg odmora izričito proizlazi iz teksta drugog pitanja koje je uputio Landesarbeitsgericht Hamm (Zemaljski radni sud u Hammu).

33. Na temelju tih utvrđenja zaključujem da su pitanja povodom kojih su upućeni ovi zahtjevi za prethodnu odluku već bila postavljena u predmetu u kojem je donesena presuda Bollacke. Sud je stoga donio presudu uzimajući u obzir aspekt nasljeđivanja u tom predmetu.

34. Stoga je potrebno potvrditi tumačenje Suda u presudi Bollacke, odnosno da članak 7. Direktive 2003/88 treba tumačiti na način da mu se protive nacionalni propisi ili praksa, poput onih u glavnom postupku, kojima se predviđa da, kada radni odnos prestaje zbog smrti radnika, pravo na plaćeni godišnji odmor prestaje, da pritom ne nastaje pravo na novčanu naknadu za neiskorišteni dio plaćenog godišnjeg odmora i kojima se stoga onemogućava isplata takve novčane naknade nasljednicima pokojnog radnika.

35. Sada je potrebno utvrditi koje zaključke sud koji je uputio zahtjev treba izvesti iz tog utvrđenja o neusklađenosti članka 7. Direktive 2003/88 i predmetnog nacionalnog prava u okviru sporova koji se pred njime vode.

36. Što se tiče, kao prvo, obveze nacionalnih sudova da nastoje utvrditi „kompromisno tumačenje" zahvaljujući mogućnosti pozivanja na usklađeno tumačenje kako bi se utvrđena „neusklađenost ublažila" [23], potrebno je uzeti u obzir stajalište Bundesarbeitsgerichta (Savezni radni sud) prema kojem se članak 7. stavak 4. BUrlG-a i članak 1922. stavak 1. BGB-a ne mogu tumačiti u skladu s člankom 7. Direktive 2003/88, kako ga je protumačio Sud. Sud koji je uputio zahtjev smatra da je time suočen s ograničenjem usklađenog tumačenja koje čini tumačenje *contra legem*, nakon ocjene za koju podsjeća da su nadležni samo nacionalni sudovi [24].

20 Vidjeti presudu Bollacke (t. 6. i 7.).

21 Presuda Bollacke (t. 11.)

22 Presuda Bollacke (t. 12.)

23 Preuzimam terminologiju iz Simon, D., „La panacée de l'interprétation conforme: injection homéopathique ou thérapie palliative?", *De Rome à Lisbonne: les juridictions de l'Union européenne à la croisée des chemins, Mélanges en l'honneur de Paolo Mengozzi*, Bruylant, Bruxelles, 2013., str. 279.-300., osobito str. 299.

24 Vidjeti odluke kojima se upućuje zahtjev za prethodnu odluku u oba spojena predmeta (t. 16.).

37. U tom pogledu treba podsjetiti da je Sud u više navrata presudio da se „obveza država članica postizanja rezultata koji proizlazi iz direktive te njihova dužnost da poduzmu sve odgovarajuće mjere, opće ili posebne, potrebne da se osigura ispunjenje te obveze, odnosi na sva tijela država članica, uključujući sudove kad je riječ o stvarima koje potpadaju pod njihovu nadležnost”[25].

38. Prema mišljenju Suda, „ [i]z toga slijedi da su, kada primjenjuju unutarnje pravo, nacionalni sudovi, koji to pravo moraju tumačiti, obvezni uzeti u obzir pravila tog prava i primijeniti metode tumačenja koje ono priznaje da bi ga protumačili u najvećoj mogućoj mjeri u svjetlu teksta i svrhe direktive o kojoj je riječ kako bi se ostvario njome propisani cilj i time ispunili zahtjevi iz članka 288. trećeg stavka UFEU-a”[26].

39. Točno je da je Sud presudio da „to načelo tumačenja nacionalnog prava u skladu s pravom Unije poznaje određene granice. Stoga je obveza nacionalnog suca da se pozove na pravo Unije prilikom tumačenja i primjene relevantnih pravila unutarnjeg prava ograničena općim načelima prava i ne može služiti kao temelj *contra legem* tumačenja nacionalnog prava”[27].

40. Međutim, Sud je u tom kontekstu jasno naveo da „zahtjev tumačenja u skladu s pravom Unije uključuje obvezu za nacionalne sudove da izmjene, ako je potrebno, ustaljenu sudsku praksu ako se ona temelji na tumačenju nacionalnog prava koje nije u skladu s ciljevima direktive”[28].

41. Slijedom toga, prema mišljenju Suda, nacionalni sud ne može valjano tvrditi da nacionalnu odredbu ne može tumačiti u skladu s pravom Unije samo zato što je tu odredbu dosljedno tumačio u smislu koji nije u skladu s tim pravom[29].

42. S obzirom na taj pregled sudske prakse Suda, na sudu koji je uputio zahtjev jest da provjeri mogu li se nacionalne odredbe iz glavnog postupka, odnosno članak 7. stavak 4. BUrlG-a i članak 1922. stavak 1. BGB-a, tumačiti u skladu s Direktivom 2003/88. U tom pogledu trebao bi uzeti u obzir činjenicu da su, s jedne strane, te nacionalne odredbe sročene relativno slobodno i općenito[30] i, s druge strane, da se čini da iz samih odluka kojima se upućuje zahtjev za prethodnu odluku proizlazi da se neusklađenost nacionalnog prava s pravom Unije temelji na tumačenju koje navedenim odredbama daje Bundesarbeitsgericht (Savezni radni sud)[31]. Stoga se čini da se zbog tumačenja koje nacionalnim propisima iz glavnog postupka daje Bundesarbeitsgericht (Savezni radni sud) radniku zbog njegove smrti uskraćuje pravo na novčanu isplatu za neiskorišteni dio plaćenog godišnjeg odmora kojom se nadoknađuje nemogućnost tog radnika da učinkovito uživa to pravo prije prestanka radnog odnosa.

43. Kao drugo, ako taj sud i dalje smatra da doista ne može protumačiti nacionalno pravo na način koji je u skladu s člankom 7. Direktive 2003/88, potrebno je ispitati ima li taj članak izravan učinak i, ako je potrebno, mogu li se M. E. Bauer i M. Broßonn pozvati na njega protiv poslodavaca svojih pokojnih supruga.

44. U tom pogledu, iz ustaljene sudske prakse Suda proizlazi da, „kad god se odredbe direktive sadržajno gledajući čine bezuvjetnima i dovoljno određenima, pojedinci se na te odredbe mogu pozivati pred nacionalnim sudovima protiv države ako je ona propustila direktivu prenijeti u nacionalno pravo u propisanim rokovima ili ako ju je pogrešno prenijela”[32].

25 Vidjeti osobito presudu od 19. travnja 2016., DI (C-441/14, EU:C:2016:278, t. 30. i navedena sudska praksa).

26 Vidjeti osobito presudu od 19. travnja 2016., DI (C-441/14, EU:C:2016:278, t. 31. i navedena sudska praksa).

27 Vidjeti osobito presudu od 19. travnja 2016., DI (C-441/14, EU:C:2016:278, t. 32. i navedena sudska praksa).

28 Vidjeti osobito presude od 19. travnja 2016., DI (C-441/14, EU:C:2016:278, t. 33. i navedena sudska praksa) i od 17. travnja 2018., Egenberger (C-414/16, EU:C:2018:257, t. 72.).

29 Vidjeti presude od 19. travnja 2016., DI (C-441/14, EU:C:2016:278, t. 34.) i od 17. travnja 2018., Egenberger (C-414/16, EU:C:2018:257, t. 73.).

30 Time se uostalom objašnjava zašto su ostali njemački sudovi koji su odlučivali o tom pitanju mogli smatrati da je usklađeno tumačenje moguće.

31 Vidjeti odluke kojima se upućuje zahtjev za prethodnu odluku u oba spojena predmeta (t. 14.).

32 Vidjeti osobito presudu od 24. siječnja 2012., Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, t. 33. i navedena sudska praksa).

45. U presudi od 24. siječnja 2012., Dominguez[33], Sud je presudio da je članak 7. Direktive 2003/88 ispunio te kriterije, „s obzirom na to da se njime nedvosmisleno državama članicama stvara obveza točno određenog rezultata koja nije povezana ni s jednim uvjetom što se tiče primjene pravila koje određuje u skladu s kojim svaki radnik ima pravo na plaćeni godišnji odmor u trajanju od najmanje četiri tjedna”[34]. Nadalje, prema mišljenju Suda u toj istoj presudi, „[č]ak i ako se člankom 7. Direktive 2003/88 državama članicama ostavlja određena margina prosudbe prilikom donošenja uvjeta za stjecanje prava i odobravanje plaćenog godišnjeg odmora koji su u njemu navedeni, ta okolnost ipak ne utječe na precizan i bezuvjetan karakter obveze propisane tim člankom.” Sud u tom pogledu napominje da „članak 7. Direktive 2003/88 nije među odredbama [te] direktive u pogledu kojih njezin članak 17. dopušta odstupanja.” Stoga je, prema mišljenju Suda, moguće „odrediti minimalnu razinu zaštite koju države članice, u svakom slučaju, trebaju pružiti na temelju tog članka 7.”[35]. U točki 36. presude od 24. siječnja 2012., Dominguez[36], Sud tako navodi da „članak 7. stavak 1. Direktive 2003/88 [ispunjava] sve uvjete da ima izravni učinak.”

46. Što se tiče konkretnije članka 7. stavka 2. Direktive 2003/88, čini mi se da priznavanje njegova izravnog učinka proizlazi iz presude Bollacke u kojoj je Sud istaknuo da takva odredba „ne postavlja niti jedan uvjet za stjecanje prava na novčanu naknadu, osim u vezi s činjenicom da je, s jedne strane, radni odnos prestao, i da, s druge strane, radnik nije iskoristio sav godišnji odmor na koji je imao pravo na dan kada je radni odnos prestao”[37]. Osim toga, prema mišljenju Sud u toj presudi, pravo na novčanu naknadu predviđeno u članku 7. stavku 2. Direktive 2003/88 „neposredno proizlazi iz [te] direktive”[38].

47. Potrebno je sada ispitati može li se, u svakom od ovih spojenih predmeta, nasljednik preminulog radnika izravno pozivati na članak 7. Direktive 2003/88 protiv poslodavca, ako je potonji osoba javnog ili privatnog prava, kako bi mu se isplatila novčana naknada za neiskorišteni dio plaćenog godišnjeg odmora, odnosno kako bi uživao pravo na novčanu isplatu za nekorišteni plaćeni godišnji odmor.

48. Pokazuje se da se zbog ustaljene sudske prakse Suda kojom se odbija priznati horizontalan izravni učinak direktiva[39], M. E. Bauer i M. Broßonn ne nalaze u jednakom položaju u pogledu osiguranja djelotvorne zaštite prava na plaćeni godišnji odmor koje su stekli njihovi pokojni supruzi.

49. Budući da je suprug M. E. Bauer bio zaposlen u javnopravnom tijelu grada Wuppertala, ona se bez poteškoća protiv tog tijela može pozvati na pravo na novčanu naknadu za neiskorišteni dio plaćenog godišnjeg odmora koje joj je, podsjećam, izravno dodijeljeno člankom 7. stavkom 2. Direktive 2003/88. Naime, potrebno je podsjetiti da, „ako se pojedinci mogu pozivati na direktivu ne protiv pojedinca, nego države, oni to mogu učiniti neovisno o svojstvu u kojem ona djeluje, kao poslodavac ili javna vlast. U jednom i drugom slučaju treba, naime, izbjeći situaciju u kojoj bi država mogla imati koristi od svojeg nepoštovanja prava Unije”[40]. Na temelju tih razmatranja Sud je priznao da se „pojedinci mogu pozivati na bezuvjetne i dovoljno precizne odredbe direktive ne samo protiv države članice i svih njezinih upravnih tijela, poput lokalnih tijela […], nego također […] i protiv tijela ili subjekata koji su pod vlašću ili nadzorom države ili imaju posebne ovlasti šire od onih koje proizlaze iz pravila koja se primjenjuju na odnose između pojedinaca”[41].

33 C-282/10, EU:C:2012:33

34 Vidjeti točku 34. te presude.

35 Vidjeti presudu od 24. siječnja 2012., Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, t. 35. i navedena sudska praksa).

36 C-282/10, EU:C:2012:33

37 Vidjeti presudu Bollacke (t. 23.). Vidjeti i presudu od 20. srpnja 2016., Maschek (C-341/15, EU:C:2016:576, t. 27.).

38 Vidjeti presudu Bollacke (t. 28.).

39 Vidjeti osobito presudu od 24. siječnja 2012., Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, t. 37. i navedena sudska praksa).

40 Vidjeti osobito presudu od 24. siječnja 2012., Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, t. 38. i navedena sudska praksa).

41 Vidjeti osobito presudu od 10. listopada 2017., Farrell (C-413/15, EU:C:2017:745, t. 33. i navedena sudska praksa).

50. Stoga je u okviru presude Bauer (C-569/16) Bundesarbeitsgerichtu (Savezni radni sud) potrebno odgovoriti da je zadaća nacionalnog suda, koji odlučuje u sporu između pojedinca i javnopravnog tijela, kad primjenjivo nacionalno pravo ne može protumačiti na način koji je u skladu s člankom 7. Direktive 2003/88, da u okviru svojih nadležnosti osigura pravnu zaštitu koja za pojedince proizlazi iz tog članka te da zajamči njegov puni učinak, po potrebi odbijanjem primjene svake protivne nacionalne odredbe.

51. Suprotno tomu, sporna situacija M. Broßonn složenija je, s obzirom na to da je njezin suprug bio zaposlenik osobe privatnog prava. Međutim, iz ustaljene sudske prakse Suda proizlazi da direktiva ne može sama po sebi stvarati obveze za pojedinca pa se stoga na nju ne može pozvati kao takvu protiv takve osobe pred nacionalnim sudom [42]. Stoga, unatoč činjenici da se Direktiva 2003/88, u skladu s njezinim člankom 1. stavkom 3., treba primjenjivati na sve sektore djelatnosti, privatne ili javne, put koji može dovesti do toga da se pravom Unije M. Broßonn izravno jamči dodjela novčane naknade za neiskorišteni dio plaćenog godišnjeg odmora bit će složen i neće biti bez prepreka. Međutim, pokušat ću ga naznačiti dovoljno jasno kako bi ga pojedinci u budućnosti mogli lakše slijediti kako bi osigurali djelotvornu zaštitu temeljnog prava koje čini pravo na plaćeni godišnji odmor.

52. U tom pogledu, potrebno je podsjetiti da iz ustaljene sudske prakse proizlazi da se „temeljna prava koja se jamče u pravnom sustavu Unije primjenjuju na sve situacije uređene pravom Unije" [43]. Budući da se člankom 7. stavkom 4. BUrlG-a provodi Direktiva Vijeća 93/104/EZ od 23. studenoga 1993. o određenim vidovima organizacije radnog vremena [44], koja je kodificirana Direktivom 2003/88, članak 31. stavak 2. Povelje primjenjuje se u glavnom predmetu.

53. Nakon tog pojašnjenja smatram da je zadaća nacionalnog suda, koji odlučuje u sporu između dvoje pojedinaca, kad primjenjivo nacionalno pravo ne može protumačiti na način koji je u skladu s člankom 7. Direktive 2003/88, da u okviru svojih nadležnosti osigura pravnu zaštitu koja za pojedince proizlazi iz članka 31. stavka 2. Povelje te da zajamči puni učinak te odredbe, po potrebi odbijanjem primjene svake protivne nacionalne odredbe. Prema mojem mišljenju, članak 31. stavak 2. Povelje ima potrebna svojstva da se na njega izravno pozove u okviru spora između pojedinaca u svrhu izuzimanja iz primjene nacionalnih odredbi koje imaju za učinak da se radniku uskrati pravo na plaćeni godišnji odmor. Stoga predlažem Sudu da donese rješenje slično onomu koje je donio u pogledu općeg načela nediskriminacije na temelju dobi [45] i zatim u pogledu članaka 21. i 47. Povelje [46].

54. Podsjećam da u skladu s člankom 31. stavkom 2. Povelje „[s]vaki radnik ima pravo […] na plaćeni godišnji odmor." Kao što je to Sud već istaknuo, pravo na plaćeni godišnji odmor stoga se izričito priznaje tim člankom Povelje, kojoj članak 6. stavak 1. UEU-a daje istu pravnu snagu kao Ugovorima [47].

55. Iz objašnjenja koja se odnose na članak 31. stavak 2. Povelje proizlazi da se ta odredba „temelji na Direktivi 93/104 […], članku 2. Europske socijalne povelje i točki 8. Povelje Zajednice o pravima radnika" [48]. Podsjećam da je Direktiva 93/104 zatim kodificirana Direktivom 2003/88 i da, kao što to proizlazi iz teksta članka 7. stavka 1. Direktive 2003/88 [49] – a riječ je o odredbi od čije primjene nije

42 Vidjeti osobito presudu od 24. siječnja 2012., Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, t. 37. i navedena sudska praksa).

43 Vidjeti osobito presudu od 15. siječnja 2014., Association de médiation sociale (C-176/12, u daljnjem tekstu: presuda Association de médiation sociale, EU:C:2014:2, t. 42. i navedena sudska praksa).

44 SL 1993., L 307, str. 18.

45 Vidjeti osobito presudu od 19. travnja 2016., DI (C-441/14, EU:C:2016:278, t. 35. do 37. i navedena sudska praksa).

46 Vidjeti presudu od 17. travnja 2018., Egenberger (C-414/16, EU:C:2018:257, t. 79.).

47 Vidjeti osobito presudu od 29. studenoga 2017., King (C-214/16, EU:C:2017:914, t. 33. i navedena sudska praksa).

48 Vidjeti objašnjenje članka 31. (SL 2007., C 303, str. 26.).

49 Kao uostalom i iz teksta članka 7. stavka 1. Direktive 93/104.

moguće odstupiti na temelju te direktive – svaki radnik ima pravo na plaćeni godišnji odmor u trajanju od najmanje četiri tjedna. Kao što je Sud u više navrata presudio, to pravo na plaćeni godišnji odmor treba smatrati osobito važnim načelom socijalnog prava Unije, koje nadležna nacionalna tijela mogu provoditi samo u granicama izričito propisanima samom Direktivom 2003/88 [50].

56. Iz tako opisanog skupa normativnih tekstova proizlazi da je pravo na plaćeni godišnji odmor osobito važno načelo socijalnog prava Unije koje je sada propisano člankom 31. stavkom 2. Povelje i konkretizirano Direktivom 2003/88.

57. U ovim predmetima Sud ima priliku omogućiti, na temelju sudske prakse koja je usmjerena na potrebu da se jamči djelotvornost temeljnih socijalnih prava, da se pravo na plaćeni godišnji odmor više ne kvalificira samo kao osobito važno načelo socijalnog prava Unije, nego također i najprije kao zasebno temeljno socijalno pravo [51]. Stoga pozivam Sud da ojača sudbenost temeljnih socijalnih prava koja imaju svojstva koja im omogućuju da se na njih izravno poziva u okviru spora između pojedinaca.

58. Slijedeći analitički okvir koji je Sud uspostavio u presudi Association de médiation sociale, čini mi se da je pravno utemeljeno da se članku 31. stavku 2. Povelje prizna mogućnost da se na njega izravno pozove u okviru sporova između pojedinaca u svrhu izuzimanja iz primjene nacionalnih odredbi koje imaju za učinak da se radnicima uskrati pravo na plaćeni godišnji odmor.

59. U toj je presudi Sud u više navrata odbio priznati direktivama horizontalan izravni učinak, pri čemu je podsjetio na ustaljenu sudsku praksu prema kojoj se čak i jasna, precizna i bezuvjetna odredba direktive koja dodjeljuje prava ili nameće obveze pojedincima ne može primijeniti kao takva u okviru spora koji suprotstavlja isključivo pojedince [52].

60. Sud koji je uputio zahtjev naveo je da nije mogao donijeti palijativno rješenje za nepostojanje horizontalnog izravnog učinka direktiva koje čini tumačenje nacionalnog prava u skladu s predmetnom direktivom. Sud je stoga trebao provjeriti može li se, u skladu s onim što je presudio u presudi od 19. siječnja 2010., Kücükdeveci [53], pozvati na članak 27. Povelje [54], sâm ili zajedno s odredbama Direktive 2002/14/EZ [55], u sporu između pojedinaca kako bi se odbacila, po potrebi, nacionalna odredba koja nije usklađena s tom direktivom.

61. Nakon što je naveo da je članak 27. Povelje itekako bio primjenjiv u glavnom postupku, Sud je naglasio činjenicu da ga, kao što jasno proizlazi iz teksta tog članka, u cilju postizanja svih njegovih učinaka, treba precizirati odredbama prava Unije ili nacionalnog prava [56].

62. Sud u tom pogledu ističe da „postojanje zabrane, propisane člankom 3. stavkom 1. Direktive 2002/14 i upućene državama članicama, isključivanja iz izračuna radnih mjesta u poduzeću određene kategorije radnika koja je prvotno ušla u okvir osoba koje se uzima u obzir kod navedenog izračuna, ne može se zaključiti, kao izravno primjenjivo pravno pravilo, ni iz teksta članka 27. Povelje ni iz objašnjenja u vezi s navedenim člankom” [57].

50 Vidjeti osobito presudu od 29. studenoga 2017., King (C-214/16, EU:C:2017:914, t. 32. i navedena sudska praksa).

51 Mogu li se socijalna prava priznata Poveljom zaista kvalificirati kao „temeljna” ako je većina njih lišena horizontalnog izravnog učinka? Vidjeti u tom pogledu Fabre, A., „La ‚fondamentalisation' des droits sociaux en droit de l'Union européenne”, *La protection des droits fondamentaux dans l'Union européenne, entre évolution et permanence*, Bruylant, Bruxelles, 2015., str. 163. – 194.

52 Presuda Association de médiation sociale (t. 36. i navedena sudska praksa

53 C-555/07, EU:C:2010:21

54 Tim člankom, naslovljenim „Pravo radnika na informiranje i savjetovanje u poduzeću”, određuje se da „[r]adnicima ili njihovim predstavnicima moraju biti, na odgovarajućim razinama, osigurana prava na pravodobno informiranje i savjetovanje u slučajevima i pod uvjetima predviđenima pravom Unije te nacionalnim zakonodavstvima i praksom”.

55 Direktiva Europskog parlamenta i Vijeća od 11. ožujka 2002. o uspostavljanju općeg okvira za obavješćivanje i savjetovanje s radnicima u Europskoj zajednici (SL 2002., L 80, str. 29.) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 5., svezak 5., str. 182.)

56 Presuda Association de médiation sociale (t. 45.)

57 Presuda Association de médiation sociale (t. 46.)

63. To mu dakle omogućuje da utvrdi da se „okolnosti predmeta u glavnom postupku razlikuju od onih koje su dovele do […] presude [od 19. siječnja 2010., Kücükdeveci (C-555/07, EU:C:2010:21)] utoliko što je načelo nediskriminacije s obzirom na dob, o kojem je riječ u potonjem predmetu, utvrđeno člankom 21. stavkom 1. Povelje, dovoljno sâmo po sebi za davanje pojedincima subjektivnog prava na koje se može pozvati kao takvo” [58].

64. Sud iz toga zaključuje da se „u sporu kao što je onaj u glavnom postupku ne može pozvati na članak 27. Povelje kao takav, a kako bi se zaključilo da se odbacuje nacionalna odredba koja nije usklađena s Direktivom 2002/14” [59].

65. Sud pojašnjava da „[t]u tvrdnju nije moguće osporiti spojem članka 27. Povelje s odredbama Direktive 2002/14, s obzirom na to da, u mjeri u kojoj navedeni članak nije sâm po sebi dovoljan za davanje pojedincima prava na koje se može pozvati kao takvo, drugačije ne može biti ni u slučaju takvog spoja” [60].

66. Stranka koja je oštećena zbog neusklađenosti nacionalnog prava s pravom Unije treba stoga biti zadovoljna palijativnim rješenjem koje se sastoji od „pozivanja na sudsku praksu proizašlu iz presude od 19. studenoga 1991., Francovich i dr. (C-6/90 i C-9/90, [EU:C:1991:428]), kako bi ostvarila, po potrebi, naknadu pretrpljene štete” [61].

67. Sud je u presudi Association de médiation sociale stoga upozorio na to da se ni na jednu odredbu iz Glave IV. Povelje, naslovljene „Solidarnost”, ne može izravno pozivati u okviru sporova između pojedinaca. Sud je na taj način mogao smanjiti određene zabrinutosti o svojoj navodnoj sklonosti da široko prizna izravno pozivanje u sporovima između pojedinaca na temeljna socijalna prava priznata Poveljom.

68. Moglo se naglasiti da rješenje Suda u toj presudi ima nedostatke u pogledu djelotvorne zaštite temeljnih socijalnih prava [62]. Također se može smatrati da se člankom 52. stavkom 5. Povelje nije samo isključivalo, nego i izričito dopuštalo da se na odredbu Povelje kojom se priznaje „načelo” može izravno pozivati pred nacionalnim sudovima kako bi se proveo nadzor zakonitosti nacionalnih akata kojima se provodi pravo Unije.

69. S obzirom na navedeno, također je razumljivo da se Sud, u svojoj ulozi tumača Povelje i u potpunosti poštujući načelo diobe vlasti, smatrao obvezan tekstom odredbi Povelje, osobito kada se njima priznaje pravo ili načelo i istodobno upućuje, kao u članku 27. Povelje, na „slučajeve i uvjete predviđene pravom Unije te nacionalnim zakonodavstvima i praksom”.

58 Presuda Association de médiation sociale (t. 47.). Vidjeti u tom smislu što se tiče zabrane svake diskriminacije na temelju vjere ili uvjerenja, propisane člankom 21. stavkom 1. Povelje, presudu od 17. travnja 2018., Egenberger (C-414/16, EU:C:2018:257, t. 76.).

59 Presuda Association de médiation sociale (t. 48.)

60 Presuda Association de médiation sociale (t. 49.)

61 Presuda Association de médiation sociale (t. 50. i navedena sudska praksa). Ono što se moglo kvalificirati, i to ne bez razloga, kao „nedostatno palijativno rješenje”, s obzirom na poteškoće koje će stranka koja je oštećena imati kako bi uspješno podnijela tužbu za naknadu štete protiv predmetne države članice: vidjeti Van Raepenbusch, S., *Droit institutionnel de l'Union européenne*, 2. izdanje, Larcier, Bruxelles, 2016., str. 486.

62 Vidjeti osobito Tinière, R., „L'invocabilité des principes de la Charte des droits fondamentaux dans les litiges horizontaux”, *Revue des droit et libertés fondamentaux*, 2014., chronique br. 14, koji ističe da iz presude Association de médiation sociale proizlazi da se „na socijalna prava zajamčena Poveljom u obliku načelâ pojedinci ne mogu pozivati u okviru horizontalnih sporova. Međutim, budući da se većina radnih odnosa uspostavlja između pojedinaca, tim ih se rješenjem implicitno lišava svakog korisnog pravnog učinka, osim kad radni odnos uključuje državno tijelo […]. Stoga cijeli jedan dio socijalnih prava i [Povelje] iz područja pozitivnog prava postaju prazne riječi.” (str. 6.) Autor opovrgava nepostojanje „djelotvornog osiguranja temeljnog prava – to što je riječ o načelu nimalo ne umanjuje njegovu temeljnu narav – čija je povreda istodobno pravilno utvrđena” i također rizik pristupa Suda u pogledu nacionalnih sudova i Europskog suda za ljudska prava sa stajališta „priznavanja jednakovrijedne zaštite” (str. 7.). Vidjeti također Van Raepenbusch, S., *Droit institutionnel de l'Union européenne*, 2. izdanje, Larcier, Bruxelles, 2016., koji u pogledu rješenja Suda u presudi Association de médiation sociale navodi da se „zbog obvezne primjene direktive kao oblika socijalne regulacije na razini Unije, njime značajno ograničavaju same mogućnosti pojedinca koji je žrtva neusklađenosti primjenjivog nacionalnog prava da se pozove na socijalne odredbe Povelje” (str. 485.).

70. U skladu s tom logikom, može se smatrati da je Sud presudom Association de médiation sociale, a da to nije jasno izrazio u tom smislu, poštovao *summa divisio* između načela navedenih u Povelji koja su imala ograničenu i neizravnu sudbenost te prava priznatih Poveljom na koja se pak može primjenjivati potpuna i izravna sudbenost.

71. U svakom slučaju, neću ulaziti u raspravu o učincima prava i načela priznatih Poveljom niti o njihovom stupnju sudbenosti, s obzirom na to da mi se čini nespornim, s obzirom na tekst članka 31. stavka 2. Povelje, da radnici imaju pravo na plaćeni godišnji odmor [63].

72. Smatram da je bolje usredotočiti se na ono što izričito proizlazi iz presude Association de médiation sociale, odnosno činjenicu da se ni Direktivom 2002/14 ni člankom 27. Povelje, neovisno o tome razmatra li ih se zasebno ili zajedno, pojedincima ne može dodijeliti pravo na koje se kao takvo izravno može pozivati u okviru horizontalnog spora.

73. Drugim riječima, stavljanjem predmetne odredbe Povelje u usporedni položaj s pravnim pravilom sekundarnog prava Unije kojom se ta odredba pojašnjava ne omogućuje se izravno pozivanje na tu odredbu [64]. Istodobno iz obrazloženja Suda u presudi Association de médiation sociale proizlazi da mogućnost izravnog pozivanja na odredbe Povelje u okviru horizontalnih sporova nije odmah isključena. Takva mogućnost pozivanja moguća je kada je predmetni članak Povelje sam po sebi dovoljan kako bi se na temelju njega pojedincima dodijelilo pravo na koje se kao takvo mogu pozivati [65]. Prema mišljenju Suda, to nije slučaj s člankom 27. Povelje kojeg, kao što proizlazi iz njegova teksta, treba „precizirati odredbama prava Unije ili nacionalnog prava" [66] u cilju postizanja svih njegovih učinaka.

74. Čini mi se stoga da se logika rasuđivanja Suda u presudi Association de médiation sociale temelji na ideji prema kojoj se direktivom kojom se konkretizira temeljno pravo priznato odredbom Povelje ne mogu dodijeliti toj odredbi potrebna svojstva kako bi se na nju izravno pozvalo u okviru spora između pojedinaca kada je utvrđeno da se navedenoj odredbi samoj po sebi, ni s obzirom na njezin tekst ni objašnjenja koja se na nju odnose, ne mogu priznati takva svojstva. Naime, u skladu s tom logikom nemoguće je da se direktivom koja nema horizontalan izravni učinak odredbi Povelje prenese takvo svojstvo.

63 Vidjeti u tom smislu Lenaerts, K., „La solidarité ou le chapitre IV de la charte des droits fondamentaux de l'Union européenne", *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, Larcier, Bruxelles, 2010., br. 82, str. 217.-236., koji je sklon u kategoriju „pravâ s posljedicama povezanim s njima, osobito u pogledu mogućnosti pozivanja, […] svrstati pravo na poštene i pravične radne uvjete (članak 31.)" (str. 227., § 28.). Vidjeti također u tom smislu Bogg, A., „Article 31: Fair and just working conditions", u Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. i Ward, A., *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014., str. 833. – 868., osobito str. 849., t. 31.34 i t. 31.35 te Bailleux, A., i Dumont, H., *Le pacte constitutionnel européen, Tome 1: Fondements du droit institutionnel de l'Union*, Bruylant, Bruxelles, 2015., str. 436., t. 1030. Vidjeti naposljetku mišljenje nezavisnog odvjetnika E. Tancheva u predmetu King (C-214/16, EU:C:2017:439, t. 52.).

64 Prema tome, „načela", u smislu Povelje, „nikada ne bi mogla odstupiti od svojstvene normativne nepotpunosti. To bi bilo neprihvatljivo, s obzirom na to da se svim mogućim direktivama, neovisno o tome koliko su jasne, precizne i bezuvjetne, ne bi moglo ništa promijeniti", vidjeti Fabre, A., „La ‚fondamentalisation' des droits sociaux en droit de l'Union européenne", *La protection des droits fondamentaux dans l'Union européenne, entre évolution et permanence*, Bruylant, Bruxelles, 2015., str. 163. – 194., osobito str. 185. Kao što je napomenuo Cariat, N., „L'invocation de la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne dans les litiges horizontaux: état des lieux après l'arrêt Association de médiation sociale", *Cahiers de droit européen*, Larcier, Bruxelles, 2014., br. 2, str. 305. – 336., Sud je u toj presudi rasuđivao „polazeći od okvira analize svojstvene direktivama, slijedeći ispitivanje učinaka direktiva i Povelje te odbijajući svaku dodanu vrijednost na njihovo zajedničko pozivanje" (str. 310.).

65 Stoga se može smatrati da presuda Association de médiation sociale sadržava „preokret u području zaštite temeljenih prava, s obzirom na to da, pod određenim uvjetima, implicitno utvrđuje horizontalan izravni učinak Povelje": Vidjeti Carpano, E. i Mazuyer, E., „La représentation des travailleurs à l'épreuve de l'article 27 de la Charte des droits fondamentaux de l'Union: précisions sur l'invocabilité horizontale du droit de l'Union", *Revue de droit du travail*, Dalloz, Pariz, 2014., br. 5, str. 312. – 320., osobito str. 317.

66 Presuda Association de médiation sociale (t. 45.)

75. Presudom Association de médiation sociale prekinuta je dakle dvosmislenost koja je mogla proizlaziti iz teksta presude od 19. siječnja 2010., Kücükdeveci[67], u kojem se spominje pozivanje na „načelo nediskriminacije na temelju dobi, kako ga konkretizira Direktiva 2000/78[/EZ[68]]"[69]. Nije li se tom rečenicom dovela u pitanje ustaljena sudska praksa o nepostojanju horizontalnog izravnog učinka direktiva, odnosno hijerarhiji pravnih pravila?[70] Što se tiče tih pitanja, iz presude Association de médiation sociale jasno proizlazi da je zadržana sudska praksa koja je utvrđena u presudi od 19. siječnja 2010., Kücükdeveci[71], i da se isključivo na pravno pravilo primarnog prava može, po potrebi, pozivati u okviru spora između pojedinaca[72]. Stoga se može smatrati da se tom presudom, u dijelu u kojem priznaje moguće izravno pozivanje na odredbe Povelje u okviru horizontalnih sporova, utvrđuje postojanje dodatnog palijativnog rješenja nepostojanja horizontalnog izravnog učinka direktiva[73].

76. Sud je nastavio razvijati tu sudsku praksu u presudi od 17. travnja 2018., Egenberger[74], priznavanjem mogućnosti da se u sporu između privatnih osoba izravno poziva na članak 21. Povelje, s obzirom na to da se njime zabranjuje svaka diskriminacija na osnovi religije ili uvjerenja[75], kao i na članak 47. Povelje koji se odnosi na pravo na djelotvornu sudsku zaštitu[76].

77. Suprotno onomu što se katkad tvrdilo, priznavanje mogućnosti izravnog pozivanja na odredbe Povelje u okviru horizontalnih sporova koje, prema mojem mišljenju, čini velik doprinos presude Association de médiation sociale, ne protivi se članku 51. Povelje jer je cilj tog priznavanja da države članice, na koje se odnose odredbe te Povelje, poštuju temeljna prava koja su njome priznata kada provode pravo Unije. Činjenica da se na ta prava poziva u okviru horizontalnog spora nije, s tog stajališta, odlučujuća i njome se u svakom slučaju državama članicama ne dopušta da izbjegnu utvrđenje povrede Povelje kada provode pravo Unije[77].

67 C-555/07, EU:C:2010:21

68 Direktiva Vijeća od 27. studenoga 2000. o uspostavi općeg okvira za jednako postupanje pri zapošljavanju i obavljanju zanimanja (SL 2000., L 303, str. 16.) (SL, posebno izdanje na hrvatskom jeziku, poglavlje 5., svezak 1., str. 69.)

69 Vidjeti osobito točku 51. te presude.

70 Vidjeti u tom pogledu Bailleux, A., „La Cour de justice, la Charte des droits fondamentaux et l'intensité normative des droits sociaux", *Revue de droit social*, La Charte, Brugge, 2014., br. 3, str. 283. – 308., osobito str. 293.

71 C-555/07, EU:C:2010:21

72 Vidjeti Bailleux, A., „La Cour de justice, la Charte des droits fondamentaux et l'intensité normative des droits sociaux", *Revue de droit social*, La Charte, Brugge, 2014., br. 3, str. 283. – 308., osobito str. 294. i 295. Vidjeti također u tom smislu Carpano, E. i Mazuyer, E., „La représentation des travailleurs à l'épreuve de l'article 27 de la Charte des droits fondamentaux de l'Union: précisions sur l'invocabilité horizontale du droit de l'Union", *Revue de droit du travail*, Dalloz, Pariz, 2014., br. 5, str. 312. – 320., koji u pogledu načela nediskriminacije na temelju dobi ističu da pozivanje na taj članak „ne proizlazi iz povezivanja općeg načela s direktivom nego iz samodostatnosti samog općeg načela. […] Drugim riječima, moguć učinak isključenja nije povezan s učinkom direktive, nego samo s učinkom načela ili temeljnog prava koji treba biti dovoljan sam za sebe" (str. 319.).

73 Vidjeti u tom smislu Cariat, N., „L'invocation de la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne dans les litiges horizontaux: état des lieux après l'arrêt Association de Médiation Sociale", *Cahiers de droit européen*, Larcier, Bruxelles, 2014., br. 2, str. 305. – 336., osobito str. 316., t. 8.

74 C-414/16, EU:C:2018:257

75 Kako bi utvrdio to priznavanje, Sud je istaknuo da „[k]ad je riječ o obvezujućem učinku, članak 21. Povelje ne razlikuje se načelno od različitih odredaba osnivačkih ugovora kojima se zabranjuje diskriminacija na temelju različitih osnova, čak ni kad takva diskriminacija proizlazi iz ugovora sklopljenih između pojedinaca" (presuda od 17. travnja 2018., Egenberger (C-414/16, EU:C:2018:257, t. 77.) u kojoj se upućuje na presude od 8. travnja 1976., Defrenne (43/75, EU:C:1976:56, t. 39.), od 6. lipnja 2000., Angonese (C-281/98, EU:C:2000:296, t. 33. do 36.), od 3. listopada 2000., Ferlini (C-411/98, EU:C:2000:530, t. 50.) i od 11. prosinca 2007., International Transport Workers' Federation i Finnish Seamen's Union (C-438/05, EU:C:2007:772, t. 57. do 61.)). To je slično napomeni koju Carpano, E. i Mazuyer, E., „La représentation des travailleurs à l'épreuve de l'article 27 de la Charte des droits fondamentaux de l'Union: précisions sur l'invocabilité horizontale du droit de l'Union", *Revue de droit du travail*, Dalloz, Pariz, 2014., br. 5, str. 312. – 320., iznose u pogledu presude Association de médiation sociale prema kojoj bi „Sud priznavanjem mogućeg horizontalnog izravnog učinka odredbi Povelje samo izvodio zaključke o izjednačavanju Povelje s primarnim pravom Unije koje je utvrđeno Ugovorom iz Lisabona" (str. 320.).

76 Prema mišljenju Suda, taj je članak „dovoljan sam za sebe i ne mora biti pojašnjen odredbama prava Unije ni nacionalnog prava kako bi se na temelju njega pojedincima dodijelilo pravo na koje se kao takvo mogu pozivati" (presuda od 17. travnja 2018., Egenberger (C-414/16, EU:C:2018:257, t. 78.)).

77 Vidjeti u tom pogledu Bailleux, A., „La Cour de justice, la Charte des droits fondamentaux et l'intensité normative des droits sociaux", *Revue de droit social*, La Charte, Brugge, 2014., br. 3, str. 283. – 308., osobito str. 305.

78. Prema tome, potrebno je trajno ukloniti prepreku koju bi članak 51. stavak 1. Povelje mogao činiti za izravno pozivanje na njezine odredbe u okviru sporova između pojedinaca. Iako se tim člankom predviđa da se odredbe Povelje „odnose […] na institucije, tijela, urede i agencije Unije […] te na države članice samo kada provode pravo Unije", navedenim člankom izričito se ne isključuje svaki učinak Povelje u odnosima između privatnih osoba[78]. Treba dodati da je Sud priznao horizontalan izravni učinak nekoliko odredbi primarnog prava Unije iako se one, s obzirom na njihov tekst, odnose na države članice[79].

79. Iz prethodno navedenog proizlazi da je Sud presudom Association de médiation sociale uspostavio analitički okvir usmjeren na zaštitu koju pružaju direktive i zaštitna pravila temeljnih prava[80]. U ovim predmetima Sud ima priliku dopuniti i pojasniti taj analitički okvir, ovaj puta u pogledu članka 31. stavka 2. Povelje koji, za razliku od njezina članka 27., prema mojem mišljenju, ima potrebna svojstva da se na njega može izravno pozivati u okviru spora između pojedinaca u svrhu, po potrebi, izuzimanja iz primjene protivnih nacionalnih propisa.

80. Kako bi se takvo izravno pozivanje primjenjivalo na predmetnu odredbu Povelje, ona treba, s obzirom na bitna svojstva koja proizlaze iz njezina teksta, biti obvezujuća i samodostatna[81].

81. Temeljno pravo na plaćeni godišnji odmor, kako je određeno u članku 31. stavku 2. Povelje, nedvojbeno je obvezujuće prirode. Sud je u svojoj sudskoj praksi neprestano naglašavao važnost i obvezujuću prirodu prava na plaćeni godišnji odmor navodeći da je riječ o „osobito važnom načelu socijalnog prava Unije od kojeg se ne može odstupiti"[82]. Stoga se to pravo ne odnosi samo na djelovanje javnih tijela, nego i na radne odnose između privatnih osoba. Riječ je o kriteriju koji je Sud uzeo u obzir u presudi od 8. travnja 1976., Defrenne (43/75, EU:C:1976:56)[83].

78 Vidjeti u tom smislu Robin-Olivier, S., „Article 31 – Conditions de travail justes et équitables", *Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne, Commentaire article par article*, Bruylant, Bruxelles, 2018., str. 679. – 694., osobito str. 693., t. 29.

79 *Ibidem*

80 Vidjeti u tom smislu Cariat, N., „L'invocation de la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne dans les litiges horizontaux: état des lieux après l'arrêt Association de médiation sociale", *Cahiers de droit européen*, Larcier, Bruxelles, 2014., br. 2, str. 305. – 336., osobito str. 311. i sljedeće.

81 Vidjeti u tom smislu Lenaerts, K., „L'invocabilité du principe de non-discrimination entre particuliers", *Le droit du travail au XXIe siècle, Liber Amicorum Claude Wantiez*, Larcier, Bruxelles, 2015., str. 89. – 105., koji u pogledu načela nediskriminacije na temelju dobi navodi da se „[z]ajedničkim tumačenjem presuda Mangold, Kücükdeveci i AMS ukazuje na to da se horizontalno pozivanje [na to načelo], kao prvo, temelji na obvezujućoj prirodi. […] Kao drugo, normativna samodostatnost navedenog načela imala je odlučujuću ulogu u rasuđivanju Suda. Ta samodostatnost omogućuje razlikovanje operativnih pravnih pravila na ustavnoj razini od pravnih pravila kojima je potrebna zakonodavna intervencija kako bi bila operativna. Prema tome, navedenom normativnom samodostatnošću omogućuje se dodjeljivanje horizontalnog izravnog učinka načelu nediskriminacije bez narušavanja ustavne raspodjele ovlasti koju žele postići autori Ugovora. Budući da je navedeno načelo „dovoljno sâmo po sebi za davanje pojedincima subjektivnog prava na koje se može pozvati kao takvo", njime se ne zadire u ovlasti zakonodavca Unije ili nacionalnog zakonodavca. Suprotno tomu, s obzirom na to da je članku 27. Povelje potrebna intervencija zakonodavca na razini Unije i na razini država članica, kako bi bio operativan, on ne može imati takav izravan učinak" (str. 104. i 105.).

82 Vidjeti osobito presudu od 22. travnja 2010., Zentralbetriebsrat der Landeskrankenhäuser Tirols (C-486/08, EU:C:2010:215, t. 28. i navedena sudska praksa). Općenitije, kao što navodi Bogg, A., „Article 31: Fair and just working conditions", u Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. i Ward, A., *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014., str. 833. – 868., „Article 31 speaks to the very purpose of labour law itself, namely to ensure fair and just working conditions, and it transfigures this overarching protective purpose into a subjective fundamental social right. This transfiguration, based in the injunction to respect the human dignity of all workers, marks out Article 31 as the *grundnorm* of the other labour rights in the Solidarity chapter" (str. 846., t. 31.27).

83 Točka 39. Vidjeti osobito presudu od 6. lipnja 2000., Angonese (C-281/98, EU:C:2000:296, t. 34. i 35.).

82. Osim toga, predmetna odredba Povelje, kao što sam prethodno naveo, treba biti samodostatna [84], što znači da donošenje dodatnog pravila prava Unije ili nacionalnog prava ne smije biti neophodno kako bi temeljno pravo priznato Poveljom bilo operativno [85]. Drugim riječima, predmetna odredba Povelje ne zahtijeva intervenciju nijednog drugog dodatnog akta kako bi izravno imala učinke za pojedince.

83. Konkretno, smatram da članak 31. stavak 2. Povelje, s obzirom na svoj tekst, ne zahtijeva intervenciju nijednog drugog dodatnog akta kako bi izravno imao učinke za pojedince. U takvim okolnostima činjenica da države članice donose akt sekundarnog prava Unije i/ili provedbene mjere doista može biti korisna kako bi se pojedincima omogućilo stvarno korištenje predmetnog temeljnog prava. Prema tome, donošenje takvih mjera, koje se ne zahtijeva tekstom predmetne odredbe Povelje, nije nužno kako bi ta odredba mogla izravno proizvoditi učinke u okviru sporova o kojima trebaju odlučiti nacionalni sudovi [86].

84. Iz prethodno navedenog proizlazi da, u dijelu u kojem se člankom 31. stavkom 2. Povelje priznaje pravo svakog radnika na plaćeni godišnji odmor, taj članak ima potrebna svojstva da se na njega može izravno pozivati u okviru spora između pojedinaca u svrhu izuzimanja iz primjene nacionalnih odredbi koje imaju za učinak da se radniku uskrati takvo pravo. Nadalje, to je slučaj, kao što sam prethodno naveo, nacionalnih propisa ili prakse kojima se predviđa da, kada radni odnos prestaje zbog smrti radnika, pravo na plaćeni godišnji odmor prestaje, a da pritom ne nastaje pravo na novčanu naknadu za neiskorišteni dio plaćenog godišnjeg odmora i kojima se stoga onemogućava isplata takve novčane naknade nasljednicima pokojnog radnika. Naime, kao što je Sud u biti naveo u presudi Bollacke, takvi nacionalni propisi ili praksa imaju za učinak „potpuni gubitak prava na plaćeni godišnji odmor s povratnim djelovanjem” [87].

85. Stoga predlažem Sudu da u okviru presude Willmeroth (C-570/16) odgovori Bundesarbeitsgerichtu (Savezni radni sud) da je zadaća nacionalnog suda, koji odlučuje u sporu između dvoje pojedinaca, kad primjenjivo nacionalno pravo ne može protumačiti na način koji je u skladu s člankom 7. Direktive 2003/88, da u okviru svojih nadležnosti osigura pravnu zaštitu koja za pojedince proizlazi iz članka 31. stavka 2. Povelje te da zajamči puni učinak tog članka, po potrebi odbijanjem primjene svake protivne nacionalne odredbe.

84 Kao što ističe Walkila, S, *Horizontal Effect of Fundamental Rights in EU Law*, Europa Law Publishing, Groningen, 2016., „[t]he core criterion pertains to the question whether a norm may be deemed ‚sufficient in itself' to serve as a direct basis of a claim before a court. That points to the remedial force of the norm; i.e., whether the norm has a sufficiently ascertainable normative content which enables a judge to apply it in given circumstances. The remedial force of a fundamental right norm may be examined on the basis of content and context based analyses […]” U tom pogledu, „[t]he content-based analysis inquires whether the norm enjoys ‚fully effectiveness' in the sense that its normative content is defined with a requisite degree of specificity and clarity so that the parties to a legal dispute may rely upon it and the courts enforce it” (str. 183.).

85 Vidjeti u tom pogledu Van Raepenbusch, S., *Droit institutionnel de l'Union européenne*, 2. izdanje, Larcier, Bruxelles, 2016., koji smatra da je, nakon presude Association de médiation sociale, „odsad jasno utvrđeno da se na zaštitna pravila temeljnih prava Povelje, koja ispunjavaju uvjet samodostatnosti, čime im se priznaje *self-sufficient* priroda, da preuzmem klasičnu terminologiju međunarodnog javnog prava, može pozivati samostalno, čak i u okviru privatnopravnih odnosa, u svrhu izuzimanja iz primjene protivnog pravila nacionalnog prava, s obzirom na to da je predmetna situacija povezana s pravom Unije” (str. 487.). U tom pogledu podsjećam da „[*s*]*elf sufficient* priroda označava […] samostalnu primjenjivost nacionalnog pravila, značajku normativne sposobnosti koja joj je svojstvena”, vidjeti Verhoeven, J., „La notion d'‚applicabilité directe' du droit international”, *Revue belge de droit international*, Bruylant, Bruxelles, 1985., str. 243. – 264., osobito str. 248. Vidjeti također Vandaele, A. i Claes, E., „L'effet direct des traités internationaux – Une analyse en droit positif et en théorie du droit axée sur les droits de l'homme”, Working Paper br. 15, prosinac 2001., K. U. Leuven, Pravni fakultet, Institut za međunarodno pravo, dostupan na sljedećoj internetskoj adresi: https://www.law.kuleuven.be/iir/nl/onderzoek/working-papers/WP15f.pdf.

86 Vidjeti u tom pogledu Bogg, A., „Article 31: Fair and just working conditions”, u Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. i Ward, A., *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014., str. 833. – 868.: „The absence of these limiting formulae means that Article 31 is better understood as a genuinely autonomous fundamental right, a standard against which Union laws and national laws and practices are measured rather than a standard capable of being diluted and weakened by those laws and practices” (str. 846., t. 31.27).

87 Vidjeti presudu Bollacke (t. 25.).

86. Dopunit ću svoj prijedlog pojašnjenjem da se utvrđenjem prema kojem je članak 31. stavak 2. Povelje sam za sebe dovoljan, s obzirom na to da se njime predviđa pravo svakog radnika na plaćeni godišnji odmor, kako bi se na temelju njega pojedincima dodijelilo pravo na koje se kao takvo mogu pozivati u sporu u kojemu sudjeluju, a koji se vodi u području obuhvaćenom pravom Unije, ne odgovara u potpunosti na pitanje koje se odnosi na određivanje normativnog sadržaja te odredbe.

87. U tom pogledu ističem da je jedan od zaključaka koji treba izvući iz presude Association de médiation sociale da objašnjenja koja se odnose na Povelju treba uzeti u obzir kako bi se odredilo može li se na neku njezinu odredbu izravno pozivati u okviru spora između pojedinaca [88]. Ta objašnjenja stoga, prema mojem mišljenju, treba uzeti u obzir kako bi se utvrdio normativni sadržaj izravno primjenjivog pravnog pravila iz članka 31. stavka 2. Povelje. Uostalom, takvo je uzimanje u obzir objašnjenja koja se odnose na Povelju propisano člankom 6. stavkom 1. trećim podstavkom UEU-a u skladu s kojim se „[p]rava, slobode i načela Povelje tumače […] u skladu s općim odredbama glave VII. Povelje kojima se uređuje njezino tumačenje i primjena, uzimajući u obzir objašnjenja iz Povelje kojima se određuju izvori tih odredaba". U skladu s člankom 52. stavkom 7. Povelje „[s]udovi Unije i država članica uzimaju u obzir objašnjenja sastavljena kao smjernice za tumačenje ove Povelje" [89].

88. Međutim, iz objašnjenja koja se odnose na članak 31. stavak 2. Povelje proizlazi da je Direktiva 93/104 jedan od temelja na koji su se njezini autori oslonili za sastavljanje te odredbe. Naime, podsjećam da se u skladu s tim objašnjenjima članak 31. stavak 2. Povelje „temelji na Direktivi 93/104 […]" Direktiva 93/104 zatim je kodificirana Direktivom 2003/88 i, kao što to proizlazi iz teksta članka 7. stavka 1. Direktive 2003/88 [90] – a riječ je o odredbi od čije primjene nije moguće odstupiti na temelju te direktive – svaki radnik ima pravo na plaćeni godišnji odmor u trajanju od najmanje četiri tjedna. Tako se u članku 31. stavku 2. Povelje nalazi jezgra Direktive 93/104, s obzirom na to da se tim člankom utvrđuje i učvršćuje ono što se čini najvažnijim u toj direktivi [91].

88 Vidjeti presudu Association de médiation sociale (t. 46.). Vidjeti u tom pogledu Cariat, N., „L'invocation de la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne dans les litiges horizontaux: état des lieux après l'arrêt Association de médiation sociale", *Cahiers de droit européen*, Larcier, Bruxelles, 2014., br. 2, str. 305. – 336., osobito str. 323., t. 10.

89 Vidjeti u tom smislu i petu alineju preambule Povelje.

90 Kao i, uostalom, iz članka 7. stavka 1. Direktive 93/104.

91 Vidjeti po analogiji u pogledu članka II-91 Europskog ustava, Jeammaud, A., „Article II 91; conditions de travail justes et équitables", *Traité établissant une Constitution pour l'Europe, partie II, La Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne: commentaire article par article*, tom 2, Bruylant, Bruxelles, 2005., str. 416. – 425., osobito str. 419. i 423.

89. Iz tog preklapanja pravnih pravila, koje se odražava u novijoj sudskoj praksi Suda [92], zaključujem da se člankom 31. stavkom 2. Povelje svakom radniku jamči plaćeni godišnji odmor od najmanje četiri tjedna [93]. Drugim riječima, za utvrđivanje normativnog sadržaja članka 31. stavka 2. Povelje i određivanje obveza koje proizlaze iz te odredbe treba, prema mojem mišljenju, uzeti u obzir članak 7. Direktive 2003/88 i sudsku praksu Suda koji je na temelju toga, tijekom predmeta koji su mu podneseni, pojasnio sadržaj i doseg „osobito važnog načela socijalnog prava Unije" [94] koje čini pravo na plaćeni godišnji odmor [95].

90. Pravo na novčanu naknadu, koje treba imati svaki radnik koji zbog razloga neovisnih o svojoj volji nije mogao iskoristiti svoje pravo na plaćeni godišnji odmor prije prestanka radnog odnosa, kao što proizlazi iz članka 7. stavka 2. Direktive 2003/88 i kako ga je priznao i pojasnio Sud [96], treba se i zbog tog preklapanja pravnih pravila smatrati pravom zaštićenim člankom 31. stavkom 2. Povelje [97].

91. Čini mi se uostalom da se u novijoj sudskoj praksi Suda podupire uzimanje u obzir pravnog pravila za konkretiziranje predmetnog temeljnog prava kako bi se utvrdile obveze koje proizlaze iz Povelje [98].

92. Zaključno napominjem da se čini da je Sud u presudi Association de médiation sociale izveo zaključak iz činjenice da Povelja sadržava odredbe od kojih nemaju sve jednaka svojstva da se na njih izravno poziva u okviru sporova između pojedinaca. Ako se pokaže da neka odredba Povelje ima slab normativan intenzitet, za zaštitu temeljnog prava koja je priznata u Povelji nužna je intervencija zakonodavca Unije i/ili nacionalnih zakonodavaca jer ona ne može sama po sebi imati pravni učinak koji je izravno operativan u okviru nacionalnog spora. U takvoj situaciji Sud stoga nužno treba uzeti u obzir volju koju su izrazili autori Povelje da se zakonodavcu Unije i/ili nacionalnim zakonodavcima povjeri pojašnjavanje sadržaja i uvjeta provedbe temeljnih prava koja su priznata u Povelji.

93. Iako je to stajalište Suda razumno, osobito s obzirom na načelo diobe vlasti, ipak ga treba, prema mojem mišljenju, uravnotežiti fleksibilnijim pristupom u pogledu odredbi kao što je članak 31. stavak 2. Povelje kojima se pravo priznaje bez izričitog upućivanja na donošenje pravila prava Unije ili nacionalnog prava.

92 Vidjeti osobito presudu od 29. studenoga 2017., King (C-214/16, EU:C:2017:914), u kojoj se upućuje na „načel[o] iz članka 7. Direktive 2003/88 i članka 31. stavka 2. Povelje, prema kojem stečeno pravo na plaćeni godišnji odmor ne može prestati nakon proteka referentnog razdoblja i/ili razdoblja prijenosa utvrđenog nacionalnim pravom, ako radnik nije bio u mogućnosti iskoristiti svoj odmor" (t. 56.).

93 Vidjeti u tom smislu Bogg, A., „Article 31: Fair and just working conditions", u Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. i Ward, A., *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014., str. 833.-868., koji smatra da „though the duration of annual paid leave is not specified in Article 31(2), this should be understood as a minimum of four weeks leave per year in line with Article 7 of the Directive" (str. 859., t. 31.56). To je pitanje okosnica postupaka koji su u tijeku TSN (C-609/17) i AKT (C-610/17) u kojima työtuomioistuin (Radni sud, Finska) osobito pita Sud štiti li se člankom 31. stavkom 2. Povelje stečeni godišnji odmor čije trajanje prelazi minimalni godišnji odmor od četiri tjedna predviđen člankom 7. stavkom 1. Direktive 2003/88.

94 Vidjeti osobito presudu od 29. studenoga 2017., King (C-214/16, EU:C:2017:914, t. 32. i navedena sudska praksa).

95 Vidjeti u tom pogledu Bogg, A., „Article 31: Fair and just working conditions", u Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. i Ward, A., *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014., str. 833.-868., koji smatra da „it follows from this symbiosis that the reasoning and specific legal conclusions of the CJEU on article 7 are also reflected in the parameters of the right to a period of annual paid leave under Article 31(2). This interpretative synergy between Article 7 of the Working Time Directive and Article 31(2) means that the rights are so entwined in the CJEU's legal reasoning that it is now difficult to discern where one begins and the other ends" (str. 858. i 859., t. 31.55). Vidjeti u tom smislu mišljenje nezavisnog odvjetnika Saugmandsgaarda Øea u predmetu Maio Marques da Rosa (C-306/16, EU:C:2017:486) u kojem je taj nezavisni odvjetnik, nakon što je istaknuo da iz objašnjenja koja se odnose na Povelju proizlazi da se njezin članak 31. stavak 2. temelji, među ostalim, na Direktivi 93/104, u pogledu prava na tjedni odmor smatrao da „doseg članka 31. stavka 2. Povelje odgovara dosegu članka 5. Direktive 2003/88". Iz toga je zaključio da se tom odredbom Povelje nisu mogli „pružiti dodatni korisni podaci za potrebe tumačenja koje se traži u pogledu članka 5. Direktive 2003/88" (t. 43. i 44.). Vidjeti u tom smislu presudu od 9. studenoga 2017., Maio Marques da Rosa (C-306/16, EU:C:2017:844, t. 50.).

96 Vidjeti osobito presudu od 20. siječnja 2009., Schultz-Hoff i dr. (C-350/06 i C-520/06, EU:C:2009:18, t. 61.) i od 29. studenoga 2017., King (C-214/16, EU:C:2017:914, t. 52.).

97 Vidjeti u tom smislu Bogg, A., „Article 31: Fair and just working conditions", u Peers, S., Hervey, T., Kenner, J. i Ward, A., *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary*, Hart Publishing, Oxford, 2014., str. 833.-868., koji smatra da „the worker's right to a payment in lieu of untaken leave during a leave year on termination of the employment relationship is a fundamental social right that is necessarily implicit in the right to paid annual leave under Article 31(2). This principle was established in [judgment of 20 January 2009, Schultz-Hoff and Others (C-350/06 and C-520/06, EU:C:2009:18)] in respect of Article 7 and it should apply with equal force to Article 31(2)" (str. 861., t. 31.60).

98 Vidjeti u tom smislu presudu od 17. travnja 2018., Egenberger (C-414/16, EU:C:2018:257, t. 81. i navedena sudska praksa).

94. Ne treba podcijeniti ni mogućnost da drugim instrumentima zaštite temeljnih prava, kao što je Europska socijalna povelja, nacionalni sudovi priznaju izravan učinak. U tom pogledu, čini mi se da je odbijanje Suda da prizna izravan učinak članka 31. stavka 2. Povelje u suprotnosti s tendencijom nacionalnih sudova da se pokaže veća otvorenost za priznavanje izravnog učinka Europske socijalne povelje [99].

95. Stoga pozivam Sud da u pogledu članka 31. stavka 2. Povelje ne primijeni pretjerano uzak pristup, donošenjem uravnotežene sudske prakse na temelju koje, iako sve odredbe Povelje kojima se priznaju temeljna socijalna prava nemaju potrebna svojstva da im se prizna horizontalan izravan učinak, to naprotiv treba vrijediti za odredbe koje su obvezujuće i samodostatne. Ukratko, u ovim predmetima Sud ima priliku pobrinuti se da priznavanje temeljnih socijalnih prava ostane samo na „praznim riječima" [100].

IV. Zaključak

96. S obzirom na prethodna razmatranja, predlažem Sudu da na prethodna pitanja koja je uputio Bundesarbeitsgericht (Savezni radni sud, Njemačka) u spojenim predmetima Bauer (C-569/16) i Willmeroth (C-570/16) odgovori kako slijedi:

1. Članak 7. Direktive 2003/88/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 4. studenoga 2003. o određenim vidovima organizacije radnog vremena treba tumačiti na način da mu se protive nacionalni propisi ili praksa, poput onih u glavnom postupku, kojima se predviđa da, kada radni odnos prestaje zbog smrti radnika, pravo na plaćeni godišnji odmor prestaje, a da pritom ne nastaje pravo na novčanu naknadu za neiskorišteni dio plaćenog godišnjeg odmora i kojima se stoga onemogućava isplata takve novčane naknade nasljednicima pokojnog radnika.

2. Nadalje, u okviru predmeta Bauer (C-569/16) predlažem da se Bundesarbeitsgerichtu (Savezni radni sud) odgovori sljedeće:

   Zadaća je nacionalnog suda, koji odlučuje u sporu između pojedinca i javnopravnog tijela, kad primjenjivo nacionalno pravo ne može protumačiti na način koji je u skladu s člankom 7. Direktive 2003/88, da u okviru svojih nadležnosti osigura pravnu zaštitu koja za pojedince proizlazi iz tog članka te da zajamči njegov puni učinak, po potrebi odbijanjem primjene svake njemu protivne nacionalne odredbe.

3. Naposljetku, u okviru predmeta Willmeroth (C-570/16) predlažem Sudu da odluči sljedeće:

   Zadaća je nacionalnog suda, koji odlučuje u sporu između dvoje pojedinaca, kad primjenjivo nacionalno pravo ne može protumačiti na način koji je u skladu s člankom 7. Direktive 2003/88, da u okviru svojih nadležnosti osigura pravnu zaštitu koja za pojedince proizlazi iz članka 31. stavka 2. Povelje Europske unije o temeljnim pravima te da zajamči puni učinak tog članka, po potrebi odbijanjem primjene svake njemu protivne nacionalne odredbe.

99 Vidjeti u tom pogledu, Nivard, C., „L'effet direct de la charte sociale européenne", *Revue des droits et libertés fondamentaux*, 2012., chronique br. 28. Vidjeti, na primjer, presudu Conseil d'État (Državno vijeće, Francuska) od 10. veljače 2014., X, br. 358992 i presudu Cour de cassation (Kasacijski sud, Francuska) od 14. travnja 2010. (Kasacijski sud, Vijeće za socijalna pitanja, br. 09-60426 i 09-60429). Također napominjem da se u članku 2. stavku 3. revidirane Europske socijalne povelje navodi pravo na „plaćeni godišnji odmor od najmanje četiri tjedna".

100 Preuzimam izraz iz Tinière, R., „L'invocabilité des principes de la Charte des droits fondamentaux dans les litiges horizontaux", *Revue des droits et libertés fondamentaux*, 2014., chronique br. 14.